

Málnási Ferenc

A költő — „a lelkek építésze”

Az egységes magyar irodalomban az első világháború, illetve Trianon után eszmei és földrajzi széttagolódás indult meg, bekövetkezni látszott Ady Endre fájdalmas jóslata a szétszóródásról... De a kisebbségbe rekedt népcsoportnak új életet kellett kezdeni, s az irodalomteremtő erőfeszítések nyomán megszületett az erdélyi magyar irodalom. Kós Károly *Kiáltó Szó*-ja (1921) nyomán a megrendült lélek a transzilvanizmusban keresett fogódzót. Az erdélyi magyarság életösszötöne először az irodalomban szólalt meg: folyóiratokat teremtettek: *Pásztortűz* (1920–1944), *Erdélyi Helikon* (1928–1944), *Korunk* (1926–1940), könyvkiadókat hoztak létre: *Erdélyi Szépművés Céh* (1925–1944), s az irodalomban először a líra szólalt meg, a „helikoni triász” — Áprily Lajos, Reményik László és Tompa László — verseiben. Erdély mindegyiküknél titokzatos szóvá válik, s az erdélyi természet színeiben kezd éledezni a költészet. Az erdélyi magyarságot sújtó nehéz tapasztalatok, mint az erdélyi természet vagy az erdélyi magyar városok hagyományos kultúrája rányomta bélyegét a helikoni költészetre, de talán senkinél sem olyan mélyen, mint Reményik Sándor esetében. Reményik is a természetbe indul vigaszt keresni. Az országhatárok megváltoztak, de a szülőföld maradt, a hegyek nem változnak, a vizek tovább folynak, s az embereknek is tovább kell élni. Így találkozik a közös sors, az új életteremtés vágya a hegyek, a fák, az emberek és az emlékek misztikus világával. Tamási Áron szavaival: Reményik „pásztora a tévedő nyájnak”, „minden verse egy szikra volt, s gyakran csillag, mely tiszta fénnel, ezüstben rezegve szökött fel az égre.” Németh László is jövőbe látóan jellemezte költőnk: „Első versei a magyar epigonlíra s a magyar konzervativizmus sablonos villanásai, de ahogy az erdélyi új világ tengelyébe kerül, költészete és szempontjai egyre nemesednek, emelkednek, konzervativizmusa erdélyi konzervativizmus már: türelem, szeretet, minden csepp erő megbecsülése hatja át s emberi emelkedése megérzik lírájában is..., a magyar irodalmi élet új szellemét jelenti.”

Reményik a költőt „a lelkek építészének” tekintette, a költészetet pedig szent szolgálatnak. Lírájának meghatározó eleme: „... megéreztem, hogy Anteus vagyok, / Akinek csak itthon van ereje!” (*Anteus*, 1918). Az itthon maradás gondolatát legszebben, legfájóbban az *Eredj, ha tudsz* (1918) című költeményében fogalmazta meg: „Eredj, ha tudsz... / Eredj, ha gondolod, / Hogy valahol, bárhol a nagy világon / Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod. / Eredj... / Szállj,

mint a fecske, délnek, / Vagy északnak, mint a vihardár. / Magasából a mérhetetlen égnek / Kémeled a pontot, / Hol fészekrakó vágyaid kibontod. / Ered, ha tudsz. // Eredj, ha hittelen / Hiszed: a hontalanság odakünn / Nem keserűbb, mint idebenn. / Eredj, ha azt hiszed, / Hogy odakünn a világban nem ácsol / A lelkedből ez érző, élő fából / Az emlékezés új kereszteteket...”

A költő évről évre látta a magyarság elvérzését, a küzdelemben megfáradtak, a legjobbak elvesztését, ezért kell *az* itthon maradottaknak „*Vérszerződés*”-t kötni: „Hadd tartsa egy vércsepp a másikat, / Egyik lélek a másikat kötözzé. / Ne szállhasson el innen senki többel!” (1918). Később is fájdalmasan néz az eltávozóknak után és vádoló tiltakozással emeli fel szavát legjobb barátaival szemben: „Híd leszek, vízzel vitetném el magamat. / Viadukt ha lennék: beomlanék lépteid alatt, / Alagút ha volnék, rádszakadnék szörnyű robajjal, / Asszony ha volnék, tartóztatnálak hosszú jajjal... // Holttestem vetném elibéd akadálynak, / Csak azon át inthess búcsút Erdélyországnak...” (*Jaj, nagyot kértél*, 1937). Mert ma is érvényes a „Túl a gyalui havas hegyeken / Hiszen — kékek a budai hegyek, / Kékek, s lilák, ha jó az alkony. / De nincsen mégsem olyan alkonyat / Sehol a földön, mint a Szamos-parton. // S ez nem elég, hogy idehaza tartson?” (*Benéz a havas...* 1922).

Ennek a hűségnek méltó társa az üldözöttek védelme, vigasztalása, az örök humanum hitvallása: „A végtelen falba legyek egy téglá,... / Legyek a kendő, mely könnyet töröl, / Legyek a csend, mely mindig enyhét ad, / A kéz legyek, mely váltig simogat, / Legyek, s ne tudjam soha, hogy vagyok...” (*Akarom*, 1918).

Reményik költészetében Erdély: a hegyek, a fák, az emberek és az emlékezés misztikus találkozása a közös sors, az új életteremtés vágya, az önmagunk jobb időbe való átmentése, „Fogcsikorgató türelemmel, / Összeszorított szájjal — / Krisztus-követő bús próbálkozással... // Hordozzuk, testvéreim, ezt a hordhatatlan, / Kínszenvedést virágzó életet. / Ahogy lehet”. (*Ahogy lehet*, 1936).

Az előbbi témákból következik a költő bensőséges és mély vallásossága: „En csak kis fatornyú templom vagyok. / Nem csúcsíves dóm, égbeszökkenő, / A szellemóriások fénye rám ragyog. / De szikra szunnyad bennem is: Erő...” (*Templomok*, 1918).

Talán ez az erő ihlette költőnket egyik legszebb és sokat idézett versének, a *Templom és iskola* (1925) című költeményének megírására...

Reményik szövege eredetiben kézzel (írógéppel?) írott kötetben nyomtatott lírai alkotás. Megszokott központozású, a szövegmondatok 8-8 soros 5 szakaszba tagolódnak, alá- és mellérendelő viszonyban. Bennük birtokos személyragos szavak: gyermeketek, szülője szavát, falán, gyermek-homlokomban, lelke, tavasz-korát, jogai, Istenéhez, apái módján, útszélét, sátorát, templomotokba, nagyapáink, nagyanyáink, szemükben...

A szövegösszetartó erő az adja, hogy a hit, a tudás, a templom és az iskola a legnagyobb megtartó erő Erdélyben, ma is, és anyanyelvoktatásunk több évszázadán át. Két oszlop, amely ha ledől, a lelkét és hitét veszített magyarság könnyörtelenül pusztulásnak lesz kitéve. Ezért kell a templomnak és az iskolának

Erdélyben Reményik szerint „végvárnak” lenni, amit végvári vitézi hittel kell a végsőkig fenntartani és megvédeni.

A költő egy közösség, honfitársai létét fenyegető veszélyre figyelmeztet, ezért sorolja határozott névelővel a templomot és az iskolát. De amikor indokolásra kerül sor, újra ismert dolgokat sorol: a koldusnak, a páriának, a jöttmentnek a jogát említi, azt a jogot, hogy „apái módján / És nyelvén fohászkodnia”, és szembeállítja vele „az útszélét s az égbolt sátorát”. (Mintha megérezte volna az erdélyi magyarságot sújtó, későbbi templomrombolásokat, iskolabezárásokat...)

Jelentéstani elem a szövegben a refrén: „Ne hagyjátok a templomot, / A templomot s az iskolát” — öt szakaszon keresztül... Ellentétpárokkal sorolja az erdélyi magyarságot fenyegető veszélyeket: „De ne halljátok soha többé / Isten igéjét magyarul?! / S gyermeketek az iskolában / Ne hallja szülője szavát?!” Ennek az ellentétnek a párját a kortársak átélték: a bukaresti kormány intézkedései nyomán sok nagymúltú iskolának kellett feladnia eredeti tanítási nyelvét, hogy az állam nyelvén szervezze meg az oktatást, s a magyar egyházakat is súlyos intézkedésekkel igyekeztek gátolni, birtokaikat, amely háttérként szolgálta az oktatást, elvették, s névelemzéssel igyekeztek „visszatéríteni” az ortodox egyházba az eltévedt báránykákat... Ekkor röppent fel „a székelyek elmagyarosodott románok” eszméje... (Nicolaus Olahust — Oláh Miklóst is visszatérítették volna?)

Az indoklásban már az ellentét mindkét párját felsorolja: „A koldusnak, a páriának, / A jöttmentnek is van joga / Istenéhez apái módján / És nyelvén fohászkodnia. / Csak nektek ajánlgtaják templomul / Az útszélét s az égbolt sátorát?” S az egész erdélyi magyar közösséget érintő mindkét ellentétre szintén ellentétként hangzik a költő refrénbe foglalt kérése, parancsa, felszólítása. Ez a két sor egyben a költemény kulcsszavait is tartalmazza, a költő indoklásaival együtt.

A szöveg címében az erdélyi magyarság megmaradásának és önazonosságának két alapvető fogalma áll: a „templom” és az „iskola”. A templom a misének, az istentiszteletnek, az imádságnak, a vallásos életnek megszentelt helye, s az erdélyi magyarság szakrális intézménye is, s ugyanilyen szakrális jelentőségű az „iskola” is, minthogy az erdélyi magyar iskolák a nemzeti identitás és kultúra fennmaradásának, a fiatalok anyanyelvi nevelésének elsőrendű műhelyei — voltak majdnem ezer esztendőn át, csak a 20. században kerültek veszélybe, s fenyegetik még ma is különféle hatalmi intézkedések...

A költemény 1925-ben született, 90 éve, olyan versek társaságában, mint a *Templomok*, *Az ige*, *Egy eszme indul*, *Atlantisz barangoz*, *Köszönt egy ember*... Előzménye az 1924-ben született *Ha nem lesz többé iskolánk*... című költemény, amelynek feltételezése azóta is fenyegeti erdélyi anyanyelvi oktatásunkat... E versek ihletője az erdélyi történelem, hiszen ebben az időben a kisebbségi magyar költészetet a történelmi végzet tudata szötte át, az egykor virágzó magyar kultúra és élet emléke — a kisebbségi tapasztalatok nyomása alatt — szinte „atlantiszi” mélybe merült.

Reményik Sándor költeménye párbeszédként hat, de felelet nem hangzik el...

A költeményben valóságos világkép, a Trianon utáni erdélyi magyarság sorsa bontakozik ki, ez ellen szólal fel a költő, s az utolsó szakaszban elképzelt világkép villan fel, a költő megidézi a nagyszülőket, de itt is a refrén kérés-parancs-zavai visszatérítenek a valóságba. Ennek alapján az olvasó is kialakíthat magának egy világképet, a mai olvasó pedig az azóta eltelt időszak újabb és újabb történelmi eseményeit is háttérismeretként kapcsolhatja a vershez... (Többek között az iskolák 1948-as államosítását, a templomrombolásokat stb.)

Reményik Sándor szövege magyar nyelvű, mai, írott (szavalva szóbeli) érzelmkifejező, szépirodalmi mű.

Stílusa is szépirodalmi. A jó hangzású szavak mögött a közösség iránti felelősség érzése húzódik meg, aggódás, hogy a költő szavai nem sokat tudnak segíteni, de Petőfi Sándor *Nemzeti dal*-a is hasonló felhívásként hangzott el, és követte a forradalom... Reményik verse azóta lelkesíti az erdélyi magyarságot, még akkor is, amikor nyíltan nem hangozhatott el a vers, s az azóta bekövetkezett történelmi változások sem szolgálták mindig erdélyi magyarságunk vallási életét, anyanyelvoktatásunkat...

A vers rímei: a b x b c b x b

Verselése: Ne hagyjátok a templomot,

U _ / _ U /U _/ U _

A templomot s az iskolát.

U _ / U _ / U _/U _

A nyelvi közléseink elsődleges célja valamilyen tartalomnak, akaratnak a közvetítése, valamilyen közlésnek vagy beszédettnek végrehajtása. Stílusértékű, hogy a költő jól megválogatott szavainak szótári jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó, érzelmi-hangulati többletjelentés. Az összetett szavak tömörségükkel segítik a szövegértést: gyermek-homlokomban, tavasz-korát, jöttmentnek, útszélét, templom-padokba, nagyapáink, nagyanyáink. A vers igéinek nagy része cselekvést jelentő, cselekvő ige, néhány történést kifejező alak mellett. Az érzelmi hatást fokozzák a melléknév+főnév szókapcsolatok: szent harcot, vitathatatlan jogot, kigyulladt gyermek-homlokomban, zsenge tavasz-korát, kicsi fehér templomokba, kicsi fehér templom-padokba. Érdekes kiemelni a szöveg határozóit: soha többé, magyarul, iskolában, templom s iskola között, falán, templomokban, templom-padokba, mellétek, szemükben. Stílusértékűek a versben a tárgyesetben szereplő főnevek: (semmi) rosszat, jogot, templomot, iskolát, rendet, szavát, tavasz-korát, útszélét, sátorát. Szóképek: lelkem zsenge tavasz-korát — metafora. Ellentétes szerkesztéssel próbálja meggyőzni a költő igazáról:

? ↔ ... nem akartok semmi rosszat

? ↔ Vitathatatlan jogot ad

? ↔ ... ne halljátok soha többé / Isten igéjét magyarul?!

? ↔ S gyermekeitek az iskolában / Ne hallja szülője szavát?!

templomul ↔ Az útszélét s az égbolt sátorát?

Szemükben biztatás vagy vád....

Két költői kérdést is megfogalmaz a költő: Ne hallja szülője szavát?!

Az útszélét s az égbolt sátorát?

A „templom és iskola” sorsformáló, megtartó erejének élménye a költő számára a Kolozsvári Református Kollégium volt, ez finomul költészetté a férfivá vált költőben, sorsprogrammá a kisebbségi életben erejét újjászervezni akaró erdélyi magyarság lelkében, szakrális szerepet kap — így válik szimbólummá.

A költemény mindegyike érzelemmel telített, felkiáltó, felszólító és számonkérő kérdő mondatok. A költemény a párhuzamos szerkesztés remeke: a költő az 1918-ban megígért, társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális jogok *hiánya miatt* írta meg versét. Az erdélyi magyarság megbecsül minden rendet, melyen a béke alapul. De a két kérdő mondat sejteti, hogy nem lehet béke ott, ahol Isten ígését a templomban nem lehet magyarul hallgatni, s az iskolában a gyermek nem hallhatja szülője szavát... A költő párhuzamba állítja az általános emberi jogot — a koldusnak, a páriának, a jöttmentnek is van joga —, de ezzel szemben a hatalom templomul az útszélét s az égbolt sátorát ajánlja... Az általános emberi jog mellé a családi közösséget, nagyszüleink példáját említi, mert hiszen őseink, eleink bátor helytállása nyomán maradhatott fenn erdélyi anyanyelvoktatásunk...

A költeményben az igei állítmányok verbális stílusúvá formálják a szöveget, mely az író egyenes beszéde.

A kortárs Szentimrei Jenő vallotta: „Az építész fia magától ráésmélt, hogy épületet, tartóssat, idő- és értékállót egyedül a szeretet tégláiból és mészhabarcsból lehet építeni”. „Fejedelem volt ő — fogalmazta Jancsó Elemér —, a lelkek és érzések uralkodója olyan korszakban, amidőn határok és törvények béklyóiban a sorvadó magyarság csak a lélek birodalmában kereshetett menedéket. Költészete mély értelmű és elválaszthatatlan találkozás volt a magánossá lett költő és a magányosságban szenvedő erdélyi magyarság között. De ugyanakkor híd is volt, mely ledöntött templomokon, mesterségesen felállított határokon át a szétszórt magyarságot egyesítette. Ez költészetének jelentősége, s a jövőbe mutató verseinek, örök magyar és örök emberi mondanivalójának...”

Irodalom

Benkes Zsuzsa—Nagy L. János—Petőfi S. János: *Szövegtani kaleidoszkóp I. Antológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Csíkszereda, 2008.

Reményik Sándor: *Az építész fia*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983.

Reményik Sándor Emlékkönyv. Szerk.: Kisgyörgy Réka. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1998.
